

tože zasutou v našem křesťanském kulturním povědomí, kontrastují se složitým a těžkopádným, soukromým světem umělce. V tom světě je » cítit benzín cvrčků « a rostou » kaštany ty stromy piva «, všechno je ve stavu zrození a mohlo by být jinak. Avšak ve světě » vzpoury kleštěnců proti duchu « je hra lyriky odsunuta do pozadí, tak jako pod tlakem úděsné reality bledne Solženicynova nebo Maximovova obraznost. Proti » těm, kteří se odvažují mapovat i touhu, « kteří » jsou tak hlouzí, žeby rádi slyšeli hlas Krista Pána na gramofonové desce «, se dává básník do nářku. A viděl-li Holan právě utrpením hlouběji za nás, budiž nám jeho lamento varováním i cestou k pravdě. A za poezii ještě jednou – díky!

JAN ŠIMS A (Brno) (*)

NEDOKONČENÉ ZAMYŠLENÍ NAD MASARYKOVOU » ČESKOU OTÁZKOU «

Milně k 5. říjnu 1977

Vybral jsem ke svým úvahám jako první knížku T. G. Masaryka *Česká otázka*, která poprvé vyšla v roce 1894. Byl bych rád, kdybychom se jejím studiem dostali nejen k hlubšímu poznání myšlenkových zápasů devatenáctého století a přes ně k dědictví našeho obrození, ale též k poznání » české otázky dnes «, tj. k odpovědi, zda má náš národ budoucnost a v čem spočívá jeho úkol.

V roce 1893 se vzdal třiačtyřicetiletý profesor české University Karlovy svého poslaneckého mandátu za Mladočeskou stranu. Došlo k tomu po aféře, v níž se ukázalo, že mladočeská politika má dvojí tvář: někteří její poslanci v Praze bouřili a ve Vídni se nechali zavazovat od rakouské vlády drobnými výhodami.

Byl to Tomáš Garrigue Masaryk. Svým krokem se nevzdával politiky. Cítil však své nedostatky a bolestně si uvědomoval malost našeho politického života. Chtěl českou politiku postavit na promyšlený program. Chtěl začít politiku buditelskou, probouzet a vzdělávat širší vrstvy národa a neomezit se jenom na politikaření v říšské radě, českém sněmu, v delegacích a komisích. Vzpomíná, že se » prokousal « naší buditelskou literaturou od osmnáctého století. Nejmilejším se mu stal Josef Dobrovský (1753-1829) » bystrý a světový člověk «, přední průkopník našeho obrození a našeho dějepisu. Politickým učitelem se mu stal František Palacký (1798-1876). Velice měl rád Karla Havlíčka Borovského (1821-1856) pro jeho pravdivost a otevřenost, učil se na něm být novinářem, ale přijal i mnoho jeho myšlenkových podnětů. Dodnes se stává, že některé Havlíčkovy myšlenky i výroky jsou připisovány Masarykovi. S láskou přečetl Pavla Josefa Šafaříka (1795-1861) a Jana Kollára (1793-1852), oba vynikající Slováky a na nich si všiml vlivu

(*) Vychází bez vědomí autora

slovenského myšlení a cítění na národní probuzení české a slovanské vůbec. Studoval pak i další myslitelé i politické osobnosti (např. Františka Ladislava Riegra 1818-1903), zabýval se českou i slovenskou povahou, vztahem k Němcům, k revoluci atd. Z těchto studií vznikla kniha *Česká otázka*, kterou sám Masaryk považoval za knihu nehotovou, spíše snůšku materiálu. Je to však kniha velice cenná, dokument nejen přelomu v Masarykově vývoji, ale v celém národním životě. Navíc nám pomůže proniknout do obrozeneckého myšlení, a tím do české historie i přítomnosti vůbec.

Jaký to však má pro nás smysl? Co nám to dnes pomůže? Proč vlastně hledal Masaryk pomoc při zápase o samostatnost českého národního života právě v historii? *Česká otázka* je pokus postihnout smysl české historie, chce vyzkoumat, čím jako národ žijeme, co chceme, co doufáme, tj. jsou to otázky již filosofické, nejen tedy kulturní nebo politické.

Proto se k *České otázce*, k jejím myšlenkám a námětům a ovšem pak přímo k myslitelům, které Masaryk tak výrazně představil naší společnosti nebo znovu připomněl, naši myslitelé vždy vraceli. A zvláště ve vypjatých dobách – v dobách změn a převratů, v dobách ohrožení samé existence národa.

V roce 1915 za první světové války byla oslava Mistra Jana Husa signálem pro domácí i zahraniční odboj proti Rakousku-Uhersku. Ve dvacátých letech vznikla veřejná diskuse o národním charakteru a smyslu našich dějin, protože byla živá otázka, jakým směrem se má naše mladá republika vyvíjet. V existenčním ohrožení nacistickým Německem i domácím fašismem před rokem 1938 i po něm se k *České otázce* vraceli lidé doma i naši politikové v cizině, ať už byli v emigraci v Londýně nebo v Moskvě. Jako příklad: Zdeněk Nejedlý, *T. G. Masaryk* (1938 a pak 1946; později ještě 1950).

V roce 1947 bylo připraveno nové vydání *České otázky*. Vyšlo pak 1948, tedy opět v převratném roce. Kolem roku 1956 – samozřejmě již před ním, kdy se hledalo východisko pro náš veřejný život – vyšla řada podnětných studií: Karel Kosík se obíral mysliteli revolučního roku 1848, zvláště tzv. radikálními demokraty, Milan Machovec studoval Josefa Dobrovského a vydal knížku o Františku Palackém. V roce 1956 uveřejnil Jan Patočka dvě studie o Františku Palackém a jeho filosofii, později pak i studii o Bernardu Bolzanovi (1958). Tehdy vlastně končilo to, co nepřesně označujeme jako »léta padesátá« – vždyť tato etapa skončila v polovině padesátých let tím, že myslitelé hledali správný směr další cesty.

Už v roce 1966 uveřejnil spisovatel Jan Procházka článek pro mládež o Masarykovi, v červenci 1967 dokončil Milan Machovec knihu *Tomáš G. Masaryk s výňatky z Masarykových spisů*. Na červnovém sjezdu svazu spisovatelů položil básník a spisovatel Milan Kundera z Brna otázku, zda má náš národ dost sil pokračovat v díle našich buditelů devatenáctého století, tedy znovu českou otázku ve stylu jednoho dočasného Masarykova spolupracovníka v časopise *Čas* Huberta Gordona Schauera.

Proč však se při otázce, čím je, čím chce být, čím má být národ, obracet k historii? » O české otázce bych chtěl nejraději uvažovat čistě věcně, « píše Masaryk v předmluvě, » bez všelikého historického úvodu. Avšak vím zase velmi dobře, jak jsme v otázce té přivykli k historické berli, a proto ji užívám

taky. Aspoň Kollára, Palackého, Havlíčka – myslil bys – měl by znát každý náš vzdělanec ... «

Historie je tedy » berlou «, která má pomoci k » čistě věcnému « přemýšlení o přítomných otázkách. Abychom mohli vykročit do budoucnosti, musíme mít jasno v minulosti. Na pražské besedě s členy redakce brněnského *Hosta do domu* někdy před 12 lety to vyjádřil Oleg Sus: Aby člověk mohl vykročit kupředu, musí mít vždy jednu nohu vzadu. Jinak se převálí. Zdůvodňoval tím tehdy to, že časopis měl v plánu se obírat osobnostmi, myšlenkami, historií, což se některým zdálo » zastaralé «. Budeme objevovat » krásu českých nohou vzadu «, řekl nakonec.

Nejde však jen o krásu či o to, že velká většina lidí se zajímá o svou osobní či místní historii a menšina i o historii světa, lidstva nebo národa, ale o to, že člověk je tvor historický. Je si vědom své smrtelnosti a nutně musí » navazovat « na myšlenkové úsilí svých rodičů a předků. Už proto, že užívá řeči – právě v historii našeho národa se ukázalo, jak řeč národní není nic samozřejmého ... Vědomí smrtelnosti a pak historičnosti je jeden z rysů lidství. Ve Ver-corsově románě *Silva*, kde je hrdinou liška, která se proměnila v mladou ženu a postupně se polidšťuje, nastane převrat ve chvíli, kdy se *Silva* setká se smrtí psa, s nímž si hrála, a uvědomí si, že i ona zemře, a postupně si ujasní i svou » historičnost «.

Národ je tedy živ tehdy, když si je toho vědom. Když jeho existence není nic samozřejmého. Vezměte národu historii, odvezte archivy, zakažte nebo pokažte dějepis a tento národ ve druhé generaci jako národ zanikne. To je osud většiny národních skupin ve Spojených státech amerických – udržují se jen ty národní skupiny, které mají historické vědomí.

Historickým přemýšlením nebo úsilím (latinsky: studiem) si člověk uvědomuje své » kořeny «, to, co dělá člověka člověkem a národ národem. Nestačí tedy fyzická existence, nestačí ani tzv. » zdravý instinkt národa «, vztah k pokrevnímu příbuzenectví nebo k půdě – někdy dokonce tzv. slepé instinkty nebo » krev a půda « (heslo německých nacionalistů a pak nacistů: *Blut und Boden!*) mohou národ zavést na scesti.

Jde ovšem i o praktické poznání sebe sama, vlastních chyb, nedostatku tradic, povahy národní.

Historie přitom jest zkoumání toho, co vlastně už není. Je to tedy rekonstrukce minulých dějů a pokus o to vyložit, jaká je hodnota těchto dějů, případně smysl těch zápasů o pravdu, o svobodu, o právo, o sociální spravedlnost. Tedy nejenom fakta, ale pravda, právo, spravedlnost. Masaryk o tom přemýšlil v knize, jež navazuje na *Českou otázku*, totiž v *Naší nynější krizi*: » Jen konstatovat! Ano – ale ať se konstatuje všechno! Mně na příklad nestačí pouze konstatovat, že Hus zemřel na hranici, ale chci mít konstatováno, že zemřel za pravdu! Mně nestačí konstatovat, co naši Čeští bratři v ten a ten den dělali, jak se šatili, co učili – chci mít konstatováno, co učili jejich odpůrcové a v čem měli pravdu oni, v čem měli pravdu ti! Mně nestačí ukazovat, jak myslili a žili ti a oni, já chci mít konstatováno, jak žít mám já, jak mám myslet, jak jednat – sic všechno to konstatování nemá pro mne smyslu «.

Zkoumání historické je tedy pracné vybírání kamenů ze zřícenin pro stavbu nového domu, domu, v němž má bydlet nový, lepší člověk.

A tak se přes *Českou otázku*, přes Masaryka a přes buditele dostáváme nejen k vlastní historii, ale nakonec k sobě samým a k otázce, jak tedy máme žít a k hledání určité, jasné odpovědi.

Připomeňme si dnes jen dvě postavy, na nichž si Masaryk ujasňoval sama sebe a svůj úkol v mladé české společnosti. Vybral jsem Jana Kollára a Františka Palackého a chci si všimnout, co si z nich vybral a co vytěžil i z jejich rozdílů!

Jan Kollár se narodil roku 1793 v Mošovicích na Slovensku blízko Turčanského sv. Martina. Už to je pozoruhodné, že mezi našimi otci národního probuzení byli tak výrazně zastoupeni Slováci. Vedle Kollára již zmíněný Pavel Josef Šafařík.

Jan Kollár studoval v Bánské Bystrici a pak se dostal na vysokou školu do Jeny do Německa, kde na něho měli veliký vliv profesori Fries a Luden, oba žáci významného myslitele Johanna Gottfrieda Herdera (1744-1803), představitele «zvroucnělého osvícenectví». Před ním osvícenci zdůrazňovali rozum, Herder pochopil člověka širše: celá lidská bytost i s vůlí a citem, zbožností i láskou k přírodě dělá člověka člověkem, je ono «humanum», jež pak dalo význam slovu «humanita», která se pak přes Kollára a nakonec přes Masaryka usídlila v českém myšlení. «Božské v našem pokolení je vzdělávání k humanitě.» Kollár se stal evangelickým farářem pro Slováky usídlené v hlavním městě Uher v Pešti (později po spojení s Budou – Buda-Pešť). Ke konci života se stal profesorem slovanské archeologie ve Vídni.

Význam Kollárovův je trojí: byl básník a znamenal mnoho pro pěknou řeč našeho písemnictví. Jako myslitel vytvořil pojem humanity, přenesl tento pojem z Herdera a německého prostředí do českého a slovenského veřejného života. Proslul však svým slovanstvím a ovlivnil celou generaci našich buditelů svou láskou ke slovanickým národům a zvláště k národu ruskému. S pomocí německé filosofie vyložil světodějný význam slovanského obrození. Od Herdera přijal přesvědčení, že slovanské národy a zvláště Rusko budou mít rozhodující vliv při reformě světa, že zachrání Evropu před úpadkem, že najdou rovnováhu mezi rozumem a citem, mezi organizací a láskou. Už před ním byl Herderem ovlivněn Dobrovský a zároveň s ním nebo po něm Šafařík, Josef Jungmann, pak i Palacký a na Slovensku zvláště Ludovít Štúr.

Podle Masaryka vycítil pěkné rysy slovenské povahy a přičkl je pak všem Slovanům. Zdůrazňoval zvláštní zbožnost, pilnou pracovitost, nevinnou veselost, lásku k jazyku a mírumilovnou snášlivost. O tom, zda mají Slované «holubičí povahu», se pak vedl velký spor, ukázalo se, že je to spíše Kollárovův ideál než skutečnost, že je to cíl jeho «vzdělávání humanity». Proslulý je jeho nápis *Horlité*, který vystihuje jeho pojetí slovanské humanity:

«Národ tak považuj jedině jako nádobu lidství,
a vždy, voláš-li: Slavjan! nechť se ti ozve člověk!»

Slovensko považoval za srdce Slovanstva a slovenštinu za jazyk, kterým by se mohli domluvit všichni Slované – byla to ovšem slovenština ještě hodně česká, ovlivněná Biblií Kralickou a českobratrskými písněmi.

Z těchto myšlenek o zvláštním poslání Slovanů pak vyrostl pozoruhodný plán slovanské literární vzájemnosti, přísně nepolitický, humanitně zaměřený. K tomu, aby slovanský kulturní a duchovní život obohatil a obrodil život lidstva, je třeba, aby slovanské národnosti mezi sebou živě hovořily, sdílely se o výsledky vzdělání a uměleckého tvoření. Nestáčí jen překládat, je třeba se naučit aspoň čtyřem slovanským jazykům. Podle tohoto požadavku postupoval i mladý Havlíček a řada jeho vrstevníků. Kulturně a duchovně byl orientován na Rusko, nikoliv však politicky. V Rakousku viděl hráz proti pokusům » severní Uhry«, tj. dnešní Slovensko maďarizovat.

Masaryk od něho přijal pojetí humanity, ač viděl kriticky jeho filosofické základy, sklony k romantismu, ale přijímal od něho důraz na vzdělání, na drobnou vytrvalou práci. Prakticky od něho přijal vztah k Rusku, zájem o ruskou literaturu, jazykové znalosti slovanských jazyků pak využil při užitečných vztazích a stycích s Jihoslovany. Vadila mu však Kollárova nepolitičnost a nedůvěra k organizaci, plánu, programu.

František Palacký (1798-1876) se narodil v Hodslavicích na Moravě. Od roku 1812, tedy od svých čtrnácti let studoval v Bratislavě, kde na něho měl velký vliv slovenský protestantismus a tradice nepřetržitého, jak se domníval, reformačního proudu. Spřátelil se zde s Pavlem Josefem Šafaříkem. Zájem měl o filosofii a pak o estetiku, z čehož vyrostly úvahy o » krásovědě«, jak se tehdy říkalo. Jeho otec, učitel Jiří Palacký by byl rád, kdyby syn studoval teologii, ale Palacký měl již od bratislavských dob po celý život nedůvěru k teologům, přesto že měl mezi nimi přátele a spolupracovníky. Rozhodl se vypsát českou historii, a tak pomoci národu k sebe uvědomění a sebevědomí. Velký vliv na něho měl Dobrovský. Jeho hlavním dílem se staly opravdu *Dějiny národu českého*.

Kolem roku 1848 byly na něho vloženy odpovědné politické úkoly, jako historik politice rozuměl a jeho působení znamenalo mezník v našem národním probuzení: z jazykového a vlasteneckého obrození se stává kulturní a politický program. Zprvu šlo o udržení a obnovu jazyka (*Josef Jungmann, Slovník*) a pak od Kollára o obrození duchovní – nyní šlo již o obnovu národního života v jeho plnosti a to znamenalo zápas o všestrannou filosofickou koncepci a pak i pokus o praktické utváření veřejného osudu národa: tedy o činnost politickou.

V roce 1848 se tak zvaným psaním do Frankfurtu stal politickým vůdcem národa: odmítl pozvání na chystaný říšský sněm poukazem na svrchovanost české koruny ve vztahu k německé říši a postavil se na základnu rakouské říše – za předpokladu spravedlivého vyřešení slovanských otázek v jejím rámci. Toto odmítnutí zpopularizoval Havlíček satirickou písní: *Šuselka nám píše z té německé říše ...*

V roce 1848 byl zvolen předsedou pražského Slovanického sjezdu v červnu, který byl přerušeno tzv. svatodušními bouřemi. Palacký je pokládal za neštěstí a zmaření zdárného politického vývoje. K této otázce a vůbec otázce revoluce a tzv. pozitivní politiky se vrátíme při tematu roku 1848.

Později po pádu bachovského absolutismu (1859) se opět účastní politického života a stává se Otcem národa, vytváří program na vnitřní reformu

Rakouska – *Idea státu Rakouského* (1865), jeho praktická politika je v této době již dost konservativní, jak se pak později říkalo » staročeská «.

Pokud jde o českou otázku, přijímá od něho Masaryk podněty asi v těchto bodech:

1. Navázání na minulost vedlo k obnovení jazykové a kulturní samostatnosti, kterou je třeba doplnit politickou samostatností, arci v rámci Rakouska, které musí být reformováno. Národ český má sám rozhodovat o svém dalším vývoji.

2. Pro vytvoření politické taktiky je třeba historického studia. Vyzdvižení husitství, ale pak zvláště bratrství, je nutné nejen pro stanovení cílů, jež viděl Palacký shodně s Kollárem ve vzdělávání humanity, ale je třeba též politické a veřejné odpovědnosti.

3. Hlavní náš čin národní bylo reformní hnutí. Právě v tom je třeba rozumět našim předkům a ovšem sobě.

4. Od Kollára, s nímž je zajedno, že » nejvyšší a nejsvětější povinností člověka je – býti člověkem « se však liší důsledným politickým pojmáním českého národního programu. Kollár byl nepolitický, kdežto Palacký cenil vysoko státní organizaci, a proto se stal zakladatelem moderní české politiky. Stát se zakládá vedle práva i na moci, proto mu nestačí Kollárova literární vzájemnost a opravuje i názor o holubičí povaze slovanské historickými doklady např. o válečném umění, o státní organizaci ve slovanských zemích atd.

5. Také filosofický základ národního snažení je u Palackého jiný. Vedle Herdera měl na něho daleko silnější vliv Kant a též Hegel, odtud větší porozumění pro rozum, pro organizaci, stát a též ovšem z toho plyne větší orientace na západ, myšlenky vzešlé z Velké francouzské revoluce atd. Proto se Palacký pro federalizaci Rakouska dovolává humanity, Evropy a vzdělanosti. U Kollára je jen slovanská vzájemnost, Palacký ví, že je třeba i vztahu k Maďarům a Němcům a západním národům.

6. Palacký spojuje právo přirozené s historickým, pro reformu Rakouska má tři principy: etnografický, geografický a historický. Naproti tomu Kollár si nedovede představit za svou vlast určitou zemi: Nepřipisuj svaté jméno vlasti kraji tomu, v kterém bydlíme: pravou vlast jen v srdci nosíme.

Význam Palackého je veliký. Masaryk ovšem podává i jeho kritiku; srovnává ho i s Havlíčkem ve prospěch Havlíčka, který se mu jeví modernější, sociálnější, demokratičtější, v politice pružnější a také ovšem neohroženější. Palacký měl konservativní sklony, spoléhal na českou šlechtu, odmítal republiku i rovné hlasovací právo.

Význam mají jeho *Dějiny národu českého*. I když se později vidělo, že mají velké nedostatky, daly skutečně naší společnosti národní důležité podněty, také ovšem v umění (Smetana, Alois Jirásek, V. B. Třebízský, J. Š. Baar atd.).

Závěrem bych rád řekl několik slov o Masarykovi samotném. Vrátime se ovšem k němu ještě několikrát – zaměřili jsme se na jeho národní program, na to, co sledoval vydáním své *České otázky*:

1. Nejde v životě národa jen o jazyk a národnost, ale jde o duši. Národ nemůže být svým cílem, nejde o jeho fyzickou existenci, ale mravní. » Komenský stál o pravdu a hlásal lásku ke všem národům; kde a jak mohl, sloužil a prospíval a tím prospěl národu svému nejvíce. «

2. Problém malého národa nelze řešit příklonem k velikému národu blízkému řečí. Je třeba, aby náš národ nebyl mravně malý – pak na početní velikosti nezáleží. Je ovšem třeba nemít program národnostně vylučný, ale mít smysl pro spolupráci, pro snášenlivost. Z tohoto motivu pak vyrostl program velmi smělý: založit mnohonárodnostní stát spjatý programem, myšlenkou.

3. Při politické odpovědnosti nelze se vyčerpávat politikou v užším slova smyslu. Je třeba drobné práce, tzv. nepolitické politiky, nečekat na reformu shora, ale pro reformu pracovat již dnes.

4. Každý politicky myslící Čech musí si rozřešit problém revoluce, je to problém český. Humanitní program nehlásá, že máme proti násilí složit ruce v klín, naopak žádá, abychom násilí odporovali. Tento odpor však není jen jiné násilí, ale něco více: celoživotní drobná práce, zvláště vzdělávání sebe i druhých.

5. Velký význam Masarykův je v tom, že ukázal na spojení vědecké a filosofické s veřejnou odpovědností – že uměl v rozhodující chvíli a dokonce již v pokročilém věku přistoupit k činu: vystoupit proti Rakousku, o němž se ještě v době práce na *České otázce* domníval, že je možno je reformovat, a vybudovat samostatný stát. V tom bylo vyvrcholení jeho řešení české otázky.

My ovšem dnes stojíme před novými, aktuálními otázkami. Četba Masaryka, přemýšlení nad ním – ovšem i nutná kritika jeho ...

Při prepisování textu jsem byl přerušen dvěma mládenci, kteří mi přišli referovat o výsledku jednoho z nich. Týkal se večerních přednášek, označovaných vyšetřovatelem jako »Večerní univerzita Jana Patočky«. Po druhé – a to jsem pak již nedopsal – jinými dvěma mládenci, kteří mne vyzvali k tomu, abych vyvedl z domu jednoho účastníka chystané přednášky a abych šel s nimi k výsledku. Ten účastník měl teprve dorazit, šel jsem po jistém váhání s nimi. Za nepřítomnosti mé a Martina, který tam byl již od konce práce bez oběda, přečetla přednášku a doplnila vysvětlivkami Milena. Byl to začátek podzimní řady vzdělávacích přednášek v Brně – dne 4. října 1977.

Dokumentace

TEZE K DĚJINNÉMU SITUOVÁNÍ A SOUČASNÉMU I PERSPEKTIVNÍMU ORIENTOVARÁNÍ PASTORÁLNÍ TEOLOGIE A PRAXE (*)

I

Katolická církev žila u nás až do poloviny tohoto století systémem i duchem *feudálním*. Proto je třeba obnovy v duchu prostoty, kolegiality a nového pojetí autority.

(*) Vyšlo italsky v *CSEO-Documentazioni*, č. 71 (duben 1973), str. 84-86. Jedná se o pracovní text Komise pro pastorační obnovu Pražské diecéze.